

mensen (geboren tussen 1855 en 1865), meestal van behoorlijke komaf en met veel intellectuele en culturele vorming.

Al deze bewegingen, hoe verschillend ook van ideologie, doelstelling en aanhang hadden één ding gemeen. Dat was de tegenstander: de bourgeois-satisfait, de tevreden liberalen van verschillende tinten, die de dienst uitmaakten in staat en maatschappij. Elk voor zich achtten zij in 1885-1886 de tijd rijp om beslissend door te stoten. De resultaten waren zeer verschillend. Het grootste waren zij daar waar de actievoerders sociaal en cultureel gesproken het dichtst bij de heersende lagen stonden, en waar minder ingrijpende veranderingen al konden volstaan. De nieuwe richtingen in de kunst konden binnen amper tien jaar het kunstleven overheersen. De radicalen konden althans op gemeentelijk niveau binnen datzelfde tijdsbestek het stadsbestuur drastisch beïnvloeden en vele hervormingen op gang brengen. Belangrijk waren ook de resultaten van Kuyper c.s., zowel politiek als op kerkelijk terrein. Politiek uitte zich dat in de concessie van een deel der liberalen inzake subsidies aan het bijzonder onderwijs en in de vorming van het eerste Coalitiekabinet. Op kerkelijk terrein uitte het zich uiteraard in de Doleantie. Maar dat succes bleef toch sterk achter bij wat Kuyper c.s. ermee hadden willen bereiken. Zij hadden gedacht, dat de oude volkskerk na de crisis en de scheuring van alle levende krachten beroofd zou zijn en zou weggwijnen, zeker als de legitimiteit ervan in de ogen van bredere lagen van het kerkvolk verdwenen zou zijn door het verlies van de kerkgebouwen en -fondsen. Vandaar het uitzagen van het paneel in de kosterij van de Nieuwe Kerk. De rechter besliste anders. En voor het overige: de scheuring was inderdaad omvangrijk, maar niet omvangrijk genoeg. Volgens de volkstelling van eind 1889 telde de nieuwe Nederduitsch Gereformeerde gezindte te Amsterdam 27.734 zielen (mannen, vrouwen en kinderen). Maar tot het Hervormde kerkgenootschap behoorden toen nog altijd 163.359 zielen. Zeker, velen daarvan waren weinig kerks, maar de toekomst bewees dat de levenssappen niet uit de oude volkskerk weggezogen waren.

Het geringst was tenslotte het succes van de socialisten, die het verst van de hogere sociale groepen afstonden en de verst reikende doeleinden hadden. Zij kwamen na het Palingoproer (augustus 1886) in een heftige crisis, die op twee manieren bleek. Enerzijds richtte 'de straat' zich daarna niet meer tegen de politie, in sympa-